

YOSHLAR DUNYOQARASHI SHAKLLANISHI VA RIVOJLANISHIDA FINLANDIYA TA'LIMINING O'ZIGA XOS XUSUSIYATI VA OMILLARI

Yaxshilikov Jo'raboy Yaxshilikovich

O'zbekiston Finlandiya pedagogika instituti professori

Annotatsiya: Ushbu ilmiy maqlamizda, yoshlarning dunyoqarashini shakllantirishda Finlandiya ta'lim tizimining o'ziga xosligi tahlillar yordamida ochib berilgan. Unga qo'shimcha ravishda, Fin ta'lim tizimining ta'lim tizimlaridan alohidaligi hamda xususiyatlari shuningdek imkoniyatlari bayon etilgan.

Kalit so'zlar: dunyo, qarash, ijtimoiy hayot, Fin ta'limi, ta'limdagi strategiya, Razi Ragunaton, Timoti Uoker.

SPECIFICITY AND FACTORS OF FINNISH EDUCATION IN THE FORMATION AND DEVELOPMENT OF THE WORLDVIEW OF YOUNG PEOPLE

Annotation: in this scientific proverb, the specificity of the Finnish educational system in shaping the worldview of young people is revealed using analysis. In addition to it, the isolation and features of the Finnish education system from educational systems are also described.

Keywords: World, Vision, social life, Finnish education, strategy in education, Razi Ragunaton, Timothy Walker.

Ijtimoiy hayotda inson dunyoqarashsiz bo'lishi mumkin emas, chunki insonga tabiat tomonidan ato qilingan ong va tafakkurga ega. Inson ong bilan fikrlaydi, tafakkur qiladi. Islom diniy ta'limotlarida ham ifodalanganidek, xudo insonni barcha tirik mavjudotlardan ustun qilib yaratilgani, insonga tafakkur, aql berilganligi bayon qilingan. Inson tevarak atrofdagi harakatlanayotgan, o'zgarayotgan narsa va hodisalar bilan munosabatda, aloqada, bog'lanishda bo'ladi. Shu jarayonda tabiiy ijtimoiy borliqdagi harakatlanayotgan va o'zgarayotgan narsa va hodisalarning ta'sirida inson miyasida aks etib turli – tuman jarayonlarning obrazlari hosil bo'lib boradi. Chunki inson dunyoni o'rganib, bilib olishdan boshlanadi, ya'ni dunyoqarashning mazmunini “dunyo” va “qarash” so'zlari birikmasidan tashkil topgan, ya'ni sodir bo'layotgan narsa va hodisalarning mazmunini bilib olishdan boshlanadi.

Dunyoqarashda butun olamning mohiyati va xususiyatlari bilan bog'liq bo'lgan muammolar va ularning echimi to'g'risida fikr yuritiladi. Bu muammolar olamning kelib chiqishi va uning nechtaligi, strukturasi va tashqi shakli, o'zgarish va rivojlanish qonuniyatlari, katta kichikligi va nimadan tashkil topgani va shu kabi murakkab ilmiy-nazariy masalalarni o'z ichiga oladi”⁸ deb ta'kidlangan.

Hozirgi davrda maktab yoshlari turli-tuman tabiiy va ijtimoiy-gumanitar fanlarni o'rganishi jarayonida ularning dunyoqarashi uzluksiz va davomli tarzda rivojlanib boradi. Bu dunyoqarashning shakllanishi jarayoni, yoshlarda o'qituvchilar tomonidan o'tiladigan darslarning o'qituvchilar tomonidan qanday tashkil etilishi darajasiga ham

⁸ Yaxshilikov J.Ya. Muhammadiyev N.E. Falsafa. O'quv qo'llanma. –Samarqand “SamDU” nashriyoti. 2021-yil. –B.6.

bog'liqdir.

Amerikalik olim, Razi Ragunaton dunyoqarashni shunday tariflaydi: “dunyoqarash shakllanishida inson ko'ngliga taskin beruvchi, uni hayotdan mamnun bo'lishiga hissa qo'shuvchi omillar haqida fikr yuritib, uning o'zi bir baxtdir”, degan. Uning fikricha baxt dunyoqarashning mazmunini tashkil qiladi. Ragunatan baxtning to'rtta tarkibiy elementini ajratib ko'rsatgan. Uning fikricha, insonning ovqatga va boshpanaga bo'lgan ehtiyojlari qondirilgan sharoitdagina insonda, daxldorlik, mustaqillik, mohirlik va dunyoqarash kabi omillarni chratish mumkin deb biladi.

Yana bir Amerikalik olim Timoti Uoker esa unga yana bitta elementni qo'shgan, bu yaxshi kayfiyatdir, deb hisoblaydi. Timoti Uoker fikrlarini asoslash uchun quyidagi fikrlarni ilgari suradi unga ko'ra: “Dunyoqarashni ikki xil usulda tasvirlash mumkin: birinchisi, tanqislikka (ochko'zlikka) yo'naltirilgan yondashuv, ya'ni bunda sizning yutug'ingiz, albatta, boshqalarning muvaffaqiyatsizligi evaziga yuz berishi kerak (bu esa, tabiiyki, raqobatga eltadi). Ikkinchi yondashuv esa mo'l-ko'lchilikka (to'qchilikka) yo'naltirilgan bo'lib, bu dunyoda barcha yutuqqa erishishi uchun joy etarli⁹, deb qaraladi.

Ularning ta'limotlarida o'qituvchilik kasbiga sodiq qolish, undan faxrlanib, zavqlanib yashash, bir-biri bilan hamkorlik qilish jarayoni orqaligina, insonning dunyoqarashini o'zgartiruvchi omil bo'lishi mumkin deb hisoblaydi.

Finlandiya ta'lim tizimida o'qituvchilarga hammadan ham ko'proq ishonishadi, sababi esa, o'qituvchilar ham o'quvchi yoshlarga ishonishadi. Ularga yoshligidan turli masalalar bo'yicha mas'uliyat yuklashadi, ular mustaqil tarzda topshirilgan turli vazifalarni mas'uliyat hissi tufayli bajara boshlaydi, asta-sekinlik bilan ishonch hissi yuzaga kelib, tuyg'usida qo'rquvni engib, bajarilgan ish natijalarini ko'rib o'ziga ishonch, quvonch tuyg'usi yuzaga keladi. Bu holatlar yoshlarda dunyoqarashning, erkinlikning rivojlantiruvchi omillaridan biri bo'lib xizmat qiladi.

Shu bilan birgalikda Finlandiya ta'lim tizimining asosiy yo'nalishlaridan bir bu, yoshlar ruhiyatida quvonch bo'lishi, hamda mo'l-ko'lchilikka qaratilgan yondashuvlarni, g'oyalarni ularning ongiga singdirib borish masalasiga qaratilgan. Jamiyatni yuksaltirishga qaratilgan oltita strategiyani amaliy faoliyatda qo'llashga qaratgan. Bu strategiya quyidagilarni o'z ichiga qamrab oladi. Sababi, fin pedagoglari shunga amal qiladilar, ya'ni ular “oqim” xolatiga intiling, teringiz qalin bo'lsin, bir finjon qahvani ho'plab, hamkasblar bilan hamkorlik qiling, ta'tilda chindan dam oling va quvonchni unutib qo'ymang kabi ijtimoiy omillarga amal qiladi. Tadqiqotchilar ham bu omillarning inson faolligi yuksalishidagi o'rni borligini ko'rsatgan. O'ylab qaraydigan bo'lsak, har qaysi omillarning inson kamoloti va dunyoqarashi rivojlanishida o'ziga xos o'rni bor.

Timoti Uoker ta'kidlashicha, Finlandiyada maktabda ishlagan chog'larida, finlandiyalik hamkasbi uning o'quvchilarning ota-onalari bilan bo'lgan suhbatni eshitib kasbdoshi, unga o'zingni professional o'qituvchi sifatida tutishni, professional ekanliginga shubha qilmaslikni maslahat berib, “terimni qalin qilishimni”¹⁰, maslahat berdi. Uning ta'kidlashicha, “uyda siz boshliqsiz, maktabda esa men,”- deb uqtirishi

⁹ Timoti Uoker. Finlandiya ta'lim mo'jizasi. –T.: “Global books”. 2023 yil. –B.5-6.

¹⁰ Timoti Uoker. Finlandiya ta'lim mo'jizasi. –T.: “Global books”. 2023 yil. –B.228.

kerak. O‘zaro munosabtda muvozanat bo‘lmasa, inson kayfiyatiga salbiy ta‘sir qilishi, oqibatda, inson dunyoqarashiga ham salbiy ta‘sir qilishi va inson faolligining pasayishiga ta‘sir qilishi mumkin. Shuning uchun insonning terisi qalin bo‘lishi, ya‘ni munosabatlardagi bardoshlikka amal qilib, quvonchni saqlash, strategik taraqqiyotning bir elementi sifatida qaralgan. Shu asosda jamiyatda va ta‘lim sohasida keng ma‘noda taraqqiyot oldinga qarab siljiydi. Munosabat ijtimoiy taraqqiyotda juda muhimdir.

Ikkinchi strategiya, hamkasblar bilan bir finjon qahva ustida suhbatlashib, ularga quyidagi savollarni berdim, deb ta‘kidlaydi Timoti Uoker. “Sizga o‘qituvchi sifatida nima quvonch keltiradi?” va “Sizning o‘quvchilaringizga nima quvonch olib keladi? “Ular hamkorlik, hamda ta‘limni eng pastdan o‘zgartiramiz”, deb javob bergan ekan.

Darhaqiqat, maktab tizimini pastdan o‘zgartirib, ta‘lim jarayonida hamkorlik qilish asosida, o‘qitishning barcha tashvishlarini birgalikda hal qilib, mehnat qilish orqali, muammoning echimini topishganlar, hamda erkin hal qilishganlar. Eng muhimi o‘qituvchilar o‘quv dasturini birgalikda tahlil qilib, 15 minutlik tanaffus chog‘ida bolalarning kuchlarini qayta tiklash uchun qanday yordam berish va nazorat ishlarini tekshirishni bir finjon qahva atrofida hal qilisharkan.

Bu o‘qituvchi va o‘quvchilar o‘rtasidagi munosabatlarning barqarorlashiga va ta‘limning samarali bo‘lishiga xizmat qilgan. Bu jarayon hamkorlik quvonchini his qilishiga va yoshlar dunyoqarashining o‘zgarishiga xizmat qiluvchi omillardan biri bo‘lib xizmat qilgan.

Uchinchi omil (strategiya) fin o‘qituvchilarida shunday odat borki u odat tusini olgan, o‘z darslariga hamkasblarini taklif qilish va bu orqali, o‘ziga va o‘quvchilarga quvonch olib kelarkan. Bu hamkorlik, do‘stlik, quvonch va faollikning yaxshilanishiga olib kelarkan. Chunki o‘zaro munosabtda kerakli materiallarni tayyorlashga ko‘maklashgan, o‘zining dars jarayonida olingan ma‘lumotlardan foydalangan, bu dars sifatining yaxshilanishiga sabab bo‘lgan. Bundan shunday xulosa kelib chiqadiki, tanqidchilikka yo‘naltirilgan yondashuvdan qutulmoqchi bo‘lgan o‘qituvchilar boshqalardagi professionalizmni tan olib, ulardan foydalanish kerakligini, ya‘ni bu omil (strategiya) “ekspertlarni taklif qilish”¹¹, mul-ko‘lchilikka yo‘naltirilgan taklif hamkasblar o‘rtasidagi munosabatlarni mustahkamlaydi va dars samaradorligining oshishiga xizmat qilishi mumkin.

To‘rtinchi omil qilib, “Ta‘tilda chindan ham dam oling” deb belgilangan. Bu juda muhim omil, chunki inson energiyasi tiklanishi hamda keyingi faoliyatiga stimuly beradi, fin o‘qituvchilari belgilangan kun tartibida amalga oshirarkan. Ular dam olish chog‘ida elektron pochta, ijtimoiy tarmoqlarni, hatto o‘z telefonlarini ham uzib tashlarkan. Dam olishda ishga taalluqli bo‘lgan narsalardan mosuvo bo‘lib, aloqaga chiqmas ekan. Ishni bir chetga surib qo‘yib, o‘ziga kerakli vaqtni ajratilarkan. Fin tadqiqotchilari o‘tkazgan tadqiqot natijalariga qaraganda ular o‘z ishlaridan yaxshiroq qoniqish hosil qilib, ish va oila o‘rtasidagi munosabatlarda oqilona muvozanat yuzaga kelganligini qayd qilingan. Ularda tabiatni ko‘proq qadrlash va jismoniy kuchlarining yaxshiroq tiklanishiga ta‘sir qilarkan, bu ularning tabiat va ijtimoiy borliq o‘zgarishlari to‘g‘risida dunyoqarashining rivojlanishiga ijobiy ta‘sir qilishini his qilgan.

Beshinchidan, “Quvonchni unutib qo‘ymaslik” omili tashkil qiladi. Timoti

¹¹ Timoti Uoker. Finlandiya ta‘lim mo‘jizasi. –T.: “Global books”. 2023 yil. –B.238.

Uoker ta'kidlashicha Pensilvaniya universiteti tadqiqotchisi Alexandro Adler ijobiy psixologiya mavzusida dissertatsiya yozganida Butandagi 18ta maktabda 8000 o'quvchi ishtirokida tadqiqot o'tkazgan. Eksperimentning mazmuni quyidagicha bo'lgan: bir toifa sinflarda zamonaviylashtirilgan rejadan foydalanilgan va unda baxtli bo'la olish qobiliyatiga urg'u berilgan (bolalarda 10ta nostandart ko'nikma rivojlantirilgan: onglilik, shaxslararo munosabatni shakllantirish qobiliyati, o'zini anglash va hokazo. Bu erda u o'zini ishontirish tamoyiliga asoslangan), boshqalarida esa oddiy an'anaviy tarbiya nazarda tutiladi.

Tadqiqot shuni ko'rsatganki, "Baxt o'quv dasturi" tufayli, o'quvchilarning o'z-o'zini ishontirishi ham, standartlashgan test natijalari ham sezilarli darajada yaxshilangani¹², – ta'kidlangan.

Yuqorida keltirilgan fikrlarga asoslanib, Ragunatan quyidagilarni ta'kidlaydi: "Insonga har kuni baxt tuyg'usi sari harakatlanish haqida eslatib turilsa, hayotda unchalik katta bo'lmasada, quvonch keltiruvchi narsalarga intilishi kuchayarkan¹³.

Umuman olganda inson ijtimoiy hayotda bunyodkorlik hamda ezgulik amallarini olib borishi natijasida yuzaga kelgan taraqqiyotdagi o'zgarishlarni ko'rib, o'zining qo'shgan hissasi natijalarini anglab, unda quvonch hissi yuzaga keladi. Bunda yoshlarda o'ziga ishonch tuyg'usi yuzaga kelishi, mustahkamlanishiga va kayfiyatining ko'tarilishi natijasida yoshlar faolligining oshishiga ham olib keladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Yaxshilikov J.Ya. Muhammadiyev N.E. Falsafa. O'quv qo'llanma. – Samarqand "SamDU" nashiryoti. 2021-yil.
2. Timoti Uoker. Finlandiya ta'lim mo'jizasi. –T.: "Global books". 2023 yil.
3. Луман Н.Л. Общество как социальная система. Пер. с нем./ А. Антоновский.-М:Логос.2004.– С.88-94
4. MADATOVICH, RUZIMURODOV SIROJ. "Oilada bolalarni tarbiyalashda sog'lom muhitni shakllantirishning estetik xususiyatlari". *JournalNX* 6.04 (2020): 88-90.
5. Жўраев, Лукмон. "ЁШЛАР ИҚТИСОДИЙ ХУЛҚ-АТВОРИДА ТРАНСФОРМАЦИЯ." *Journal of Social Sciences* 1.02 (2022): 51-55.
6. Джураев, Л. Н. "ИННОВАЦИОННЫЙ ПОДХОД К ПОВЫШЕНИЮ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ АКТИВНОСТИ МОЛОДЕЖИ." *НАУКА И СОВРЕМЕННОЕ ОБЩЕСТВО: АКТУАЛЬНЫЕ ВОПРОСЫ, ДОСТИЖЕНИЯ И ИННОВАЦИИ*. 2020.
7. Sadriyevna, Azizova Laylo, and Xoliqulov Muhammad Qaxor o'g'li. "KOMIL INSON FALSAFIY GENEZISIDA ABU ALI IBN SINO QARASHLARI TAHLILI." *BARCHA SOHALAR BO'YICHA* (2023): 32.
8. Yaxshilikov, J., and Muhammadiev N. Milliy g'oya. "O'zbekistonni rivojlantirish strategiyasi." *Toshkent, "Cho'lpon* (2018).

¹² O'sha asar: –B.244-245.

¹³ O'sha asar: –B.246.

9. Yaxshilich, Y. J. "Information and communication technologies as the main philosophical attribute of an informed society." *European Journal of Molecular and Clinical Medicine* 7.7 (2020): 681-686.
10. Луман Н.Л. Общество как социальная система. Пер. с нем./ А. Антоновский.-М:Логос.2004.– С.88-94
11. MADATOVICH, RUZIMURODOV SIROJ. "Oilada bolalarni tarbiyalashda sogʻlom muhitni shakllantirishning estetik xususiyatlari". *JournalNX* 6.04 (2020): 88-90.
12. Жўраев, Лукмон. "ЁШЛАР ИҚТИСОДИЙ ХУЛҚ-АТВОРИДА ТРАНСФОРМАЦИЯ." *Journal of Social Sciences* 1.02 (2022): 51-55.
13. Джураев, Л. Н. "ИННОВАЦИОННЫЙ ПОДХОД К ПОВЫШЕНИЮ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ АКТИВНОСТИ МОЛОДЕЖИ." *НАУКА И СОВРЕМЕННОЕ ОБЩЕСТВО: АКТУАЛЬНЫЕ ВОПРОСЫ, ДОСТИЖЕНИЯ И ИННОВАЦИИ*. 2020.
14. Yaxshilich, J., and Muhammadiev N. Milliy gʻoya. "O 'zbekistonni rivojlantirish strategiyasi." *Toshkent, "Choʻlpon* (2018).
15. Yaxshilich, Y. J. "Information and communication technologies as the main philosophical attribute of an informed society." *European Journal of Molecular and Clinical Medicine* 7.7 (2020): 681-686.